

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**АКАДЕМІЧНА МІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ:
СУТНІСТЬ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА
МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ**

Монографія

КИЇВ
 VADEX
2025

УДК 314.745.2-057.4:378:351.85(477)

A38

*Рекомендовано до друку вченою радою філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 8 від 22 грудня 2025 року)*

*Ухвалено науково-методичною комісією філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 5 від 21 листопада 2025 року)*

Рецензенти:

*Губерський Л.В., доктор філософських наук, професор, академік НАН
України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
Дембіцький С.С., доктор соціологічних наук, член-кореспондент НАН
України, Інститут соціології НАН України.*

Авторський колектив:

*Аташкаде Р.В. (підрозділ 1.2), Власенко Ф.П. (передмова; розділи 2, 3, 6;
підрозділи 4.1, 5.3), Григорак Ю.Д. (підрозділ 1.1), Левченко Є.В. (розділи 2, 3, 6;
підрозділи 1.2, 5.3; післямова), Маслікова І.І. (підрозділи 4.2, 4.3, 5.3),
Нестерова М.І. (розділ 3; підрозділ 1.3), Петренко І.І. (розділ 6; підрозділи 5.1,
5.3), Проскурня А.С. (розділ 2; підрозділ 5.3), Рогожа М.М. (підрозділи 4.2, 4.3,
5.3), Руденко С.В. (розділ 2; підрозділ 5.3), Товмаш Д.А. (підрозділи 5.2, 5.3),
Туренко В.Е. (розділ 3; підрозділи 1.1, 4.1, 5.3, 5.4), Хилько М.І. (підрозділи 1.4,
5.2), Ярмолицька Н.В. (підрозділи 1.3, 5.4).*

**Академічна міграція з України: сутність, тенденції та механізми
регулювання:** монографія. Київ: ВАДЕКС, 2025. 263 с.

ISBN 978-966-972-124-2

У колективній монографії представлено результати міждисциплінарного дослідження феномену академічної міграції з України. Розкрито сутність, масштаби й детермінанти виїзду студентів, науковців і науково-педагогічних працівників, а також окреслено ризики для національної науки, системи освіти та інноваційного розвитку держави. На основі теоретичних узагальнень і результатів емпіричних досліджень обґрунтовано механізми регулювання академічної міграції, акцентовано увагу на важливості посилення ролі університетів, розвитку соціального партнерства, корпоративної культури толерантності та інклюзивності у ЗВО. Видання містить рекомендації для органів державної влади щодо протидії відтоку інтелектуального капіталу та стимулювання академічної рееміграції в умовах війни й повоєнного відновлення України.

ISBN 978-966-972-124-2

© Аташкаде Р.В., Власенко Ф.П. та ін., 2025.

© ВАДЕКС, 2025.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ МІГРАЦІЇ.....	7
1.1 Концептуальні моделі дослідження феномену академічної міграції	7
1.2 Сутність і типологія академічної міграції	21
1.3 Загрози неврегульованої інтелектуальної міграції	32
1.4 Академічна міграція: міжнародні практики і виклики для України	51
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ ТА УМОВИ ЇЇ РЕЕМІГРАЦІЇ (результати емпіричного дослідження).....	68
2.1 Методологія дослідження чинників міграційного руху інтелектуальної еліти з України	68
2.2 Об'єктивні і суб'єктивні чинники академічної міграції з України та рееміграції	83
2.2.1 Результати опитування науково-педагогічних працівників	83
2.2.2 Результати опитування здобувачів вищої освіти	86
РОЗДІЛ 3. ДИНАМІКА АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВИМУШЕНОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ (результати статистичного аналізу).....	97
3.1 Методологія дослідження	97
3.1.1 Дизайн вибірки	99
3.1.2 Логічна структура інструментарію	100
3.2 Аналіз первинних результатів за індикатором «Кількість студентів та викладачів, які взяли участь у програмах мобільності»	102
3.3 Аналіз первинних результатів за індикатором «Географічний розподіл академічної мобільності»	110
3.4 Аналіз первинних результатів за індикатором «Вплив війни на можливості мобільності»	119
3.5 Аналіз первинних результатів за індикатором «Зміни у фінансуванні академічної мобільності»	123
3.6 Аналіз первинних результатів за індикатором «Вплив мобільності на якість освіти та кар'єрний розвиток»	126

РОЗДІЛ 4. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ У РЕГУЛЮВАННІ АКАДЕМІЧНОЇ МІГРАЦІЇ.....	131
4.1 Соціальне партнерство в сучасній системі науки та освіти	131
4.2 Третя місія університету і соціальне партнерство	141
4.3 Межі толерантності у діяльності українських університетів в умовах війни	153
РОЗДІЛ 5. МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ «ВІДТОКУ МІЗКІВ» З УКРАЇНИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ.....	171
5.1 Державне регулювання академічної міграції: світовий досвід та українські реалії	171
5.2 Зміцнення ролі університетів в контексті державної політики збереження національного наукового потенціалу	183
5.3 Освітні інструменти формування резильєнтності науково-педагогічних працівників та студентів	199
5.3.1 Діагностика корпоративної культури ЗВО	201
5.3.2 Впровадження принципів недискримінаційної комунікації у ЗВО	214
5.3.3 Технології формування резильєнтності науково-педагогічних працівників	228
5.3.4 Соціальне партнерство у ЗВО	234
5.4 Соціокультурні практики збереження інтелектуального капіталу в Україні	241
РОЗДІЛ 6. РЕКОМЕНДАЦІЇ ОРГАНАМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ВІДТОКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ АКАДЕМІЧНОЇ РЕЕМІГРАЦІЇ.....	256
ПІСЛЯМОВА.....	261

ПЕРЕДМОВА

Академічна міграція в сучасному світі є одним із ключових проявів глобалізаційних процесів, що безпосередньо впливають на формування, збереження та трансформацію інтелектуального потенціалу держав. Для України ця проблематика набула особливої гостроти в умовах повномасштабної війни, глибоких соціально-економічних трансформацій, демографічних втрат і посилення глобальної конкуренції за таланти. Вимушена мобільність науковців, викладачів і студентів, з одного боку, стала інструментом фізичного й професійного виживання, а з іншого – сформувала довгострокові ризики ослаблення національної науки, системи освіти та інноваційної спроможності держави.

Відтік студентської молоді, учених і науково-педагогічних працівників за кордон виявився не лише безпосереднім наслідком воєнних дій, руйнування інфраструктури та суспільної нестабільності, а й індикатором системних проблем у сфері науки, освіти, державного управління та соціальної політики. Водночас сучасні міграційні процеси не можуть бути зведені виключно до логіки «відтоку мізків». У світовому науковому дискурсі дедалі більшої актуальності набувають концепції «циркуляції мізків», розвитку транснаціональних академічних мереж, мобільності як механізмів рееміграції інтелектуальної еліти. У цьому контексті академічна міграція постає як складне, багатовимірне соціальне явище, що потребує комплексного міждисциплінарного осмислення.

Колективна монографія «Академічна міграція з України: сутність, тенденції та механізми регулювання» присвячена системному аналізу вказаного феномену з урахуванням українського досвіду війни, потенційних повоєнних викликів і глобальних суспільних трансформацій. Її метою є не лише фіксація масштабів і причин академічної міграції, а й розробка концептуальних та прикладних інструментів протидії відтоку інтелектуального капіталу, формування умов для рееміграції, збереження наукового потенціалу та сталого розвитку університетів і наукових інституцій.

Ця монографія підготовлена за результатами виконання науково-дослідної теми № 0123U101995 «Удосконалення практик соціального партнерства і толерантності задля протидії академічній міграції з України», що реалізовувалася на філософському факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка упродовж 2023–2025 років. У межах зазначеної НДР здійснено міждисциплінарне дослідження феномену академічної міграції.

Структура роботи вибудована за логікою поступового розгортання проблематики: від теоретико-методологічного осмислення академічної міграції та аналізу її динаміки – до дослідження освітніх, наукових, соціальних, політичних і міжнародних механізмів регулювання міграційних процесів. Особливу увагу приділено ролі університетів як ключових інституцій збереження інтелектуального потенціалу, розвитку соціального партнерства, формування корпоративної культури толерантності, інклюзивності та академічної доброчесності. Саме ці чинники дедалі частіше визначають мотиваційні установки академічних мігрантів стосовно повернення, підтримання зв'язків із національною освітньо-науковою системою або залучення до транснаціональних дослідницьких мереж.

На основі отриманих результатів дослідження сформульовано узагальнені рекомендації органам державної влади щодо протидії відтоку інтелектуального капіталу з України та стимулювання процесів академічної рееміграції.

Видання адресоване широкому колу читачів: науковцям, викладачам, управлінцям у сфері освіти і науки, аспірантам і студентам, а також представникам органів державної влади, експертного середовища та громадянського суспільства. Сподіваємося, що представлені у ньому висновки сприятимуть формуванню ефективної державної політики у сфері академічної рееміграції, посиленню ролі університетів як інституцій національної стійкості та збереженню інтелектуального потенціалу України як стратегічного ресурсу її майбутнього розвитку.

Авторський колектив висловлює щиро подяку всім учасникам науково-дослідної роботи за плідну міждисциплінарну співпрацю, належний науковий рівень досліджень та відповідальне ставлення до реалізації проєкту. Окрему подяку адресуємо рецензентам за фахові зауваження, конструктивні рекомендації та наукову експертизу, що сприяли підвищенню якості представленої колективної праці. Автори також вдячні керівництву Київського національного університету імені Тараса Шевченка та філософського факультету за всебічне сприяння проведенню досліджень. Поєднання академічної свободи, управлінської підтримки та спільної відповідальності уможливило успішне виконання цього проєкту.